

درس اول

فصل اول - عربی ۱

ساختار فعل

ثلاثی مزید و مجرد

فعل از نظر تعداد حروف تشکیل دهنده ی صیغه ی اول ماضی به دو قسم «ثلاثی مجرد» و «ثلاثی مزید» تقسیم می شود. اگر فعل در صیغه ی اول ماضی خود، فقط سه حرف اصلی را داشته باشد (ذَهَبَ، جَلَسَ و ...) آن را «ثلاثی مجرد» می نامیم و اگر فعل در صیغه ی اول ماضی خود به جز سه حرف اصلی، حرف یا حروفی اضافه تر نیز داشته باشد، آن را «ثلاثی مزید» می نامیم.

اکنون به بررسی ساختارهای ثلاثی مجرد می پردازیم.

۷ ساختار فعل ماضی ← ریشه ی فعل (سه حرف اصلی) + ضمیر متصل (فعلی)

هُوَ ذَهَبَ	هِيَ ذَهَبَتْ	أَنْتَ ذَهَبْتَ	أَنْتِ ذَهَبْتِ	أَنَا ذَهَبْتُ
هُمَا ذَهَبَا	هُمَا ذَهَبْتَا	أَنْتُمَا ذَهَبْتُمَا	أَنْتُمَا ذَهَبْتُمَا	نَحْنُ ذَهَبْنَا
هُمْ ذَهَبُوا	هِنَّ ذَهَبْنَ	أَنْتُمْ ذَهَبْتُمْ	أَنْتُنَّ ذَهَبْتُنَّ	

۷ ساختار فعل مضارع ← حرف مضارعه + ریشه ی فعل (سه حرف اصلی) + ضمیر متصل (فعلی)

يَذْهَبُ ×	تَذْهَبُ ×	تَذْهَبُ ×	تَذْهَبِينَ	أَذْهَبُ ×
يَذْهَبَانِ	تَذْهَبَانِ	تَذْهَبَانِ	تَذْهَبَانِ	نَذْهَبُ ×
يَذْهَبُونَ	يَذْهَبْنَ	تَذْهَبُونَ	تَذْهَبْنَ	

- Ø **تذکر!** در افعال ماضی همه‌ی صیغه‌ها ضمیر متصل رفعی دارند به جز صیغه‌های ۱ و ۴.
- Ø **تذکر!** در صیغه‌های ماضی برای بررسی ضمائر متصل رفعی صیغه‌های ۴ و ۵ بعد از «ت» را نگاه می‌کنیم، زیرا «ت» نشانه‌ی تمایز مذکر و مؤنث است و در این دو صیغه ضمیر محسوب نمی‌شود.
- Ø **تذکر!** در افعال مضارع همه‌ی صیغه‌ها ضمیر متصل رفعی دارند به جز صیغه‌های ۱، ۴، ۷، ۱۳ و ۱۴.
- Ø **تذکر!** در صیغه‌های مضارع به جز ۱، ۴، ۷، ۱۳ و ۱۴، انتهای فعل یک حرف «ن» وجود دارد، «ن» ها دو دسته‌اند: «ن» در صیغه‌های ۶ و ۱۲ ضمیر محسوب می‌شود، اما در بقیه‌ی صیغه‌ها «ن» ضمیر محسوب نمی‌شود، بلکه «ن» اعرابی نام دارد که در ادامه توضیح داده خواهد شد.
- Ø **تذکر!** ضمیر متصل رفعی در صورت وجود در فعل معلوم، نقش «فاعل» را ایفا می‌کند.

۷ ساختار امر

الف) امر مخاطب
ب) امر غائب و متکلم

امر فقط از «مضارع» ساخته می‌شود.

الف) امر مخاطب

گام ۱) حرف «ت» از ابتدای صیغه‌های مضارع مخاطب حذف شود.

گام ۲) مجزوم کردن انتهای فعل مضارع به روشی که گفته خواهد شد، انجام شود.

۱. در صیغه‌های ۱، ۴، ۷، ۱۳ و ۱۴ انتهای فعل را ساکن می‌کنیم.

۲. در صیغه‌های ۶ و ۱۲ انتهای فعل بدون تغییر باقی می‌ماند.

۳. در بقیه‌ی صیغه‌های مضارع نون انتهای فعل حذف می‌شود.

مجزوم کردن
افعال مضارع

گام ۳) در صورتی که بعد از حذف «ت»، اولین حرف فعل با ساکن شروع شود (فعل ناخوانا باشد)، یک همزه به نام

«همزه‌ی تلفظ» به ابتدای فعل اضافه می‌کنیم که صدای این همزه تلفظ به صدای عین الفعل مضارع بستگی دارد.

اگر صدای عین الفعل مضارع (ـِ) باشد، صدای همزه‌ی تلفظ (ـِ) می‌شود.

اگر صدای عین الفعل مضارع (ـُ) باشد، صدای همزه‌ی تلفظ (ـُ) می‌شود.

لازم به ذکر است که اگر صدای اولین حرف بعد از حذف «ت»، ساکن نباشد، دیگر نباید از همزه‌ی تلفظ استفاده کرد.

ب) امر غائب و متکلم

گام ۱) اضافه کردن (ل) به ابتدای صیغه های غائب و متکلم.

گام ۲) مجزوم کردن انتهای فعل به روشی که قبلاً گفته شد.

مثال: فعل های زیر را امر کنید.

- ۱) تُكْرِمَنَّ ←
 ۲) تَنْكَسِرُونَ ←
 ۳) أَجَاهِدُ ←
 ۴) تَنْكَسِرَانِ ←

ساختار فعل نهی (امر به معروف و نهی از منکر)

برو ← برو نباید برود ← نیاید برود

گام ۱) اضافه کردن «لا» به ابتدای هر ۱۴ صیغه ی مضارع.

گام ۲) مجزوم کردن انتهای فعل مضارع.

ماضی ← ماضی + فعل ماضی
 مضارع ← لا + فعل مضارع → انتها مجزوم نمی شود.

ساختار فعل نفی

لا يَذْهَبُوا ← نهی (نباید بروند)
 لا يَذْهَبُونَ ← نفی (نمی روند)
 لا تَذْهَبُونَ ← نفی (نمی روید)
 لا تَذْهَبُونَ ← نفی (نمی روید)

ساختار فعل مستقبل (آینده) ← س / سوف + فعل مضارع

ثلاثی مزید

اگر فعل در صیغه ی اوّل ماضی خود، علاوه بر سه حرف اصلی، حرف یا حروفی اضافه تر نیز داشته باشد، آن را ثلاثی مزید می نامیم، لازم به ذکر است که به حرف یا حروف اضافه تر از سه حرف اصلی که در صیغه ی اوّل ماضی می آید، حروف زائد یا اضافی می گویند.

تمام قواعد مربوط به ثلاثی مزید در جدولی به نام جدول ثلاثی مزید مورد بررسی قرار می گیرد.

جدول ثلاثی مزید

حروف زائد	صیغه اول امر مخاطب	مصدر	صیغه اول مضارع	صیغه اول ماضی	باب
همزه	أَفْعِلْ	إِفْعَالٌ	يُفْعِلُ	أَفْعَلَّ	إِفْعَالٌ
	فَعْلٌ	تَفْعِيلٌ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ	تَفْعِيلٌ
ع	فَاعِلٌ	مُفَاعَلَةٌ (فَعَالٌ)	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ	مُفَاعَلَةٌ
	تَفَعَّلٌ	تَفَعُّلٌ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ	تَفَعُّلٌ
ت - ع	تَفَاعَلٌ	تَفَاعُلٌ	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ	تَفَاعُلٌ
	إِفْتَعِلْ	إِفْتِعَالٌ	يَفْتَعِلُ	إِفْتَعَلَ	إِفْتِعَالٌ
ت - الف	إِنْفَعِلْ	إِنْفِعَالٌ	يَنْفَعِلُ	إِنْفَعَلَ	إِنْفِعَالٌ
	إِسْتَفْعِلْ	إِسْتِفْعَالٌ	يَسْتَفْعِلُ	إِسْتَفْعَلَ	إِسْتِفْعَالٌ
الف - ت					
الف - ن					
الف - س - ت					

❌ **تذکر!** دقت کنید که تمام قواعد صرف کردن افعال ثلاثی مزید عیناً مانند صرف کردن افعال ثلاثی مجرد می‌باشد؛

یعنی با داشتن صیغه‌ی اول ماضی و مضارع می‌توان به همه‌ی فعل‌ها دست پیدا کرد.

❌ **تذکر!** تمام ساختارهای نفی، نهی، مستقبل و امر (مخاطب، غائب و متکلم) در ثلاثی مزید، عیناً مانند ساختارهای

ثلاثی مجرد می‌باشد.

مثال: صُغ الأفعال التالیة :

۱. امر صیغه‌ی ۷ و ۸ باب تَفَعَّلُ ←/.....
۲. نهی متکلم وحده باب مُفَاعَلَةٌ ←
۳. امر صیغه‌ی ۹ باب تَفَاعَلُ ←

نکات کلیدی مبحث ثلاثی مزید

(۱) برای پیدا کردن باب افعال، آنها را به صیغه‌ی یک برید و سپس از روی وزن یا حروف زائد، باب آنها را تشخیص دهید.

تَقَدَّسُونَ ← يُقَدِّسُ (تفعیل) أَرْسَلَنَ ← أَرْسَلَ (إفعال)

(2) تنها جایی که همزه ی امر، صدای (ـَ) می‌گیرد، باب «إفعال» می‌باشد؛ لذا اگر همزه ی فعل امر مفتوح باشد، قطعاً باب «إفعال» است و اگر سوال بخواهد که باب إفعال را امر کنید، ۱۰۰٪ همزه را (ـَ) بدهید.

أُكْرِمُوا (فعل امر) ← باب إفعال تُخْرِجَانِ ← أخرجَا

(3) در دو باب «تَفَاعُلٌ» و «تَفَعُّلٌ» ماضی آنها نیز با «ت» آغاز می‌شود. لذا با دیدن حرف «ت» سریعاً به سراغ مضارع نروید، بلکه اگر فعل در این دو باب یک «ت» داشت یا ماضی یا امر می‌باشد و اگر فعل در ابتدایش «یت-ت» داشت، در این صورت مضارع می‌باشد.

(4) در دو باب «تَفَاعُلٌ» و «تَفَعُّلٌ» برخی از صیغه های ماضی و امر عیناً با هم برابر هستند. دقت کنید آنها را اشتباه نگیرید.

تَعَارَضَا } ماضی ۲
 } ۸ و ۱۱ امر

تَعَلَّمَا } ماضی ۲
 } ۸ و ۱۱ امر

تَعَارَضُوا } ماضی ۳
 } ۹ امر

تَعَلَّمُوا } ماضی ۳
 } ۹ امر

تَعَارَضْنَ } ماضی ۶
 } ۱۲ امر

تَعَلَّمْنَ } ماضی ۶
 } ۱۲ امر

ن نکته ۶تایی! همواره در صیغه های متشابه یا حتی برابر در ماضی و امر، اختلاف صیغه ها ۶تا می‌باشد.

نکته ی طلایی نَت

(5) هر گاه «ن و ت» پشت سر هم بیایند و شک کنیم که باب ما «إفتعال» است یا «إنفعال»، ۱۰۰٪ باب ما «إفتعال» است، در این شرایط «ت» حرف زائد و «ن» حتماً حرف اصلی می‌باشد.

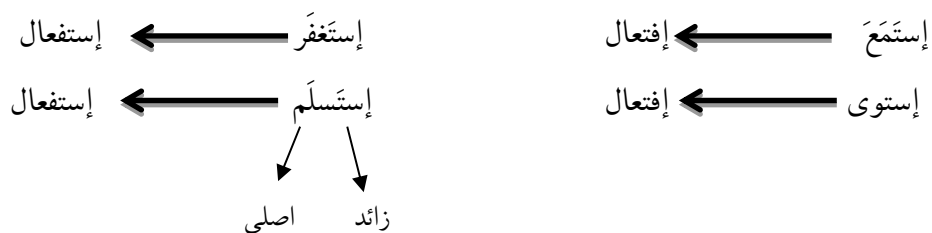
إِنْتَمَ إفتعال ← ریشه ی فعل (ن ق م)
إِنْتَبَهَا إفتعال ← ریشه ی فعل (ن ب ه)

❖ تذکر! ممکن است در فعل مزید «ن و ت» پشت سر هم بیایند، اما در پیدا کردن باب اصلاً شکی بین إفتعال و إنفعال

نباشد. مثال: أُنْتَجَ إفعال
 } ریشه ی فعل (ن ت ج)

(6) در افعال مزید با شنیدن حرف «س» سریعاً به سراغ باب إستفعال نروید، زیرا فقط زمانی فعل در باب إستفعال است

که «س» جز حرف زائد باشد و در غیر این صورت فعل باب اِسْتَفْعَال نیست.

(7) برخی از موارد متشابه در افعال مزید :

قَدِّمُوا ← ۹ امر	قَدَّمُوا × ← ۳ ماضی
اجْتَمِعَا ← ۸ و ۱۱ امر	اجْتَمَعَا × ← ۲ ماضی
سَاعِدُوا ← ۹ امر	سَاعَدُوا × ← ۳ ماضی
اِكْتَسِبْنَا ← ۱۲ امر	اِكْتَسَبْنَا × ← ۶ ماضی

در موارد متشابه ثلاثی مزید، هر جا عین الفعل (ـِ) باشد، فعل امر، هر جا عین الفعل (ـَ) باشد، فعل ماضی است به جز ۲ باب تَفَاعُل و تَفَعَّل که عین الفعل چه در ماضی و چه در امر (ـَ) می‌باشد.

(8) باب مُفَاعَلَة ۲ مصدری است، یکی «فِعال» و دیگری «مُفَاعَلَة».

آزمون

۱- عین الخطأ عن أفعال العبارة التالية بالترتيب: «تَوَاضَعُوا لِمَنْ تُعَلِّمُونَهُ الْعِلْمَ.» (آزمون کانون فرهنگی آموزش)

(۱) تَوَاضَعُوا: فعل أمر / تُعَلِّمُونَ: فعل مضارع

(۲) تَوَاضَعُوا: مزيد بزيادة حرفين / تُعَلِّمُونَ: مزيد بزيادة حرف واحد

(۳) تَوَاضَعُوا: فعل ماضٍ للغائبين / تُعَلِّمُونَ: من باب التفعيل

(۴) تَوَاضَعُوا: من باب التفاعل / تُعَلِّمُونَ: مزيد بزيادة حرف واحد

۲- عین الخطأ:

(آزمون کانون فرهنگی آموزش)

(۱) اسْتَعْبَدُوا: فعل ماضٍ، للغائبين من باب «استفعال»

(۲) اِنْتَخَبْتُمْ: فعل ماضٍ، للمخاطبات من باب «افتعال»

(۳) تَسْتَمِعُونَ: فعل مضارع، للمخاطبين من باب «افتعال»

(۴) اِنْتَفَعِي: فعل أمر، للمخاطبة من باب «انفعال»

۳- عین العبارة التي يوجد فيها فعلٌ مزيدٌ بزيادة ثلاثة حروفٍ:

(آزمون کانون فرهنگی آموزش)

(۱) لِيَصِلَ إِلَى غَايَاتِهِ، لِيَسْتَمِرَّ فِي جُهْدِهِ حَتَّى الْمَوْتِ!

(۲) الَّذِينَ يُدْمِرُونَ أَعْصَابَ النَّاسِ مَلْعُونُونَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى!

(۳) سَيَسْقُطُ الرَّجُلُ الْغُضْنَ الَّذِي جَلَسَ عَلَيْهِ بِالْمِشَارِ!

(۴) فَتَدِيمُ التَّاجِرُ وَفَكْرٌ لِحِطَاتٍ ثُمَّ اِعْتَذَرَ مِنْهُ.

۴- عین الخطأ في الأفعال و المصادر التالية:

(آزمون کانون فرهنگی آموزش)

(۱) «أَنْتَجَوْا»: فعلٌ ماضٍ - مزيد ثلاثي بزيادة حرفين من باب افتعال

(۲) «اِنْتِقَادٌ»: مصدر - مزيد ثلاثي بزيادة حرفين من باب افتعال

(۳) «جِهَادٌ»: مصدر - مزيد ثلاثي بزيادة حرف واحد من باب مفاعلة

(۴) «لَا تُجَادِلُوا»: فعل نهى - مزيد ثلاثي بزيادة حرف واحد من باب مفاعلة

۵- عین العبارة الأفعال المزيدة فيها أكثر:

(آزمون کانون فرهنگی آموزش)

(۱) جَاهِدْ أَوْ يَسْ فِي مَعْرَكَةِ صِفِّينَ وَ هُوَ يُدَافِعُ عَنْ حَبِيبِ حَبِيبِهِ.

(۲) لَا أَقْدِرُ أَكْثَرَ مِنْ هَذَا. وَالِدَتِي بَانْتِظَارِي بَلَّغَ سَلَامِي أَلَى حَبِيبِي.

(۳) سَارَجِعُ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ. أَعَاهِدُكَ.

(۴) «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لِحَافِظُونَ»